

FELICIAN POP

**IMAGINEA ROMÂNILOR
ÎN OPERELE SCRITORILOR
MAGHIARI**

Prefață de
GEORGE ACHIM

LIMES
2019

Volum apărut sub egida Consiliului Județean Satu Mare
și a Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii
Tradiționale Satu Mare

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României POP, FELICIAN

Imaginea românilor în operele scriitorilor maghiari /
Felician Pop ; pref. de George Achim. - Florești : Limes, 2019
Conține bibliografie
ISBN 978-606-799-304-2

I. Achim, George (pref.)

82.09

© Editura Limes, pentru prezenta ediție
Str. Castanilor, 3
407280 Florești – Cluj
Tel./fax: 0264/544109; 0723/194022
Email: edituralimes@yahoo.com
www.edituralimes.ro

CUPRINS

Chipul <i>vecinului etnic</i> în oglinda generică a literaturii	7
Introducere	15
Capitolul I. Construcția imagologică	20
1.1. Imagologia ca disciplină de frontieră	20
1.2. Națiunea ca suprapunere a entităților culturale și politice	21
1.3. Semnificația apartenenței	23
1.4. Abordarea comparativă a imagologiei	26
1.5. Imagologie românească, geneză și tendințe	28
Capitolul II. Un precursor transilvan: Principele Ioan Kemény	34
2.1. Biografia unui cavaler renesantist	34
2.2. Un cronicar minuțios	36
2.3. Nuntă domnească valahă la 1643	37
Capitolul III. Construcția și tipologia unei imagini etnice	41
3.1. Românii transilvăneni – particularități care le definesc amprenta identitară	41
3.2. Românii în notele de călătorie	49
3.3. O geneză controversată	51
3.4. Românul de la munte – un contur identitar	52
3.5. Personaje atipice: Ciudații și estropiații	54
3.6. Figuri de preoți români	61
3.7. Feminitatea – un exercițiu de admirație	65
3.8. Versatilități	79
3.9. Distopicii	83
Capitolul IV. Interferențe narative	87
4.1. Un spațiu al contaminărilor narative	87
4.2. Același areal – evoluții diferite	88
4.3. Proprietatea: binecuvântare și blestem	90
4.4. Dramele războiului	92
4.5. Natura – între măreție și tragism	95
Capitolul V. Interesul spațiului lingvistic maghiar față de români	101
5.1. „Olah”, „vlak” sau „rumen”	101
5.2. Cuvinte românești: între exotic și pitoresc	107
5.3. Un concept discutat și disputat: transilvanismul	114
Capitolul VI. Potențarea istorică	126
6.1. Împreună, dar diferiți	126
6.2. Transilvania și „Epoca de Aur”	131
6.3. Răscoala lui Horea	134

6.4. Un „Supplex” declanșator	135
6.5. Înainte de 1848	139
6.6. Prima jumătate a veacului XX	141
6.7. Lumea comunistă	147
 Capitolul VII. Universul românesc la Wass Albert și Rodion Markovits	161
7.1. Abordarea epopeică la Wass Albert	162
7.2. Dosarul receptării	164
7.3. Peisajul magic	165
7.4. Nobil de palat, nobil de munte	171
7.5. Magie și fatalitate	173
7.6. O mistică a naturii	180
7.7. Abordarea etnogeografică: Românii din nordul Ardealului în cărțile lui Rodion Markovits	183
7.8. Cadrul istoric	185
7.9. Perifericul – ca simbol al deingroladei axiologice	186
 Capitolul VIII. Între bucolic și naturalism. De la Jókai Mór, la Szenczei László	192
8.1. Jókai – un revoluționar „recuperat”	192
8.2. Între romantism și secession	194
8.3. Henriette – un înger în patul demonului	195
8.4. Preotul Ruban și Târgul de fete	197
8.5. „Fata Neagra” – baronul – haiduc	198
8.6. Românii și vestigiile antichității romane	202
8.7. Tărani români ai lui Szenczei László	204
8.8. Preoți și răzvrățiți	205
 Capitolul IX Lumea citadină	208
9.1. Tărani și târgoveți români în orașele maghiare	208
9.2. Uniație și urbanizare	209
9.3. Orașul și războiul	216
9.4. Universul concentraționar	220
9.5. În căutarea identității pierdute	221
 Capitolul X. Românul – semen – prieten sau străin?	227
10.1. Națiune și conștiință	227
10.2. Fideli sau prefăcuți?	229
10.3. Tibor Cseres sau modelarea literară a interacțiunilor etno- culturale	231
10.4. Capete încoronate	236
 Încheiere	238
Bibliografie	243

Chipul *vecinului etnic* în oglinda generică a literaturii

Îmi voi îngădui să prefățez opiniile despre lectura acestei cărți cu o pastilă de spirit ludic postmodern, un amestec de intertextualitate ironică, sarcasm, umor sec și autoreferențialitate ușor amăruie. Este vorba de un așa numit **kikism**, un tip de text scurt, concis, servit „la minut”, încheiat de obicei cu o poantă, cu un paradox sau cu o conotație alegorică, pe care ni-l propune Ferenczi Zsuzsanna, o talentată scriitoare și ziaristă de la Cluj. Ea a trăit câteva decenii bune la București, printre români, păstrând nostalgia irepresibilă a unui înmiresmat aer central-european, ca și mândria orgolioasă a inegalabilei *verze* care se leagă indestructibil de orașul său natal. Cartea ei, purtând titlul *La minut*, vorbește despre cum se privesc reciproc românii și ungurii, atunci când ei se află pe malurile Dâmboviței și pare în oglindă, am spune, cu perspectiva pe care ne-o oferă studiul lui Felician Pop, despre felul în care ei se privesc de pe malurile budapestane ale Dunării. În plus, poartă un subtitlu cu evident miez istoric care are rezonante de memento: ***Cel care identifică aberațiile poate păstra mai ușor normalitatea***. Deziderat nobil, dar deloc facil de îndeplinit într-un context al relațiilor istorice bilaterale, româno-maghiare, întotdeauna sensibil și adesea tensionat, aflat la limita suspiciunii inflamante. În aceste relații directe, nu de puține ori violent conflictuale, atât românii, cât și ungurii uzează de un recitativ înflăcărat și înalt exhortativ, eroic și patriotic (până la patriotard!), încercând adeseori o definire identitară exclusivistă, realizată prin raportare net contrastivă – și uneori negativă – față de națiunea vecină.

Când se privesc pe ei înșiși – sau unii pe alții – prin lentilele spectrale ale literaturii, mai puțin abrazive decât cele ale discursului politic ori ale diverselor catehisme ideologice, cei doi subiecți etnici vecini constată, cu nemască surprindere uneori, cât de multe ingrediente comune, particularizante pentru această parte de lume,

Introducere

Imaginea modernă a românilor în spațiul cultural de limbă maghiară din Transilvania s-a cristalizat în principal pe la începutul secolului al XIX-lea. Herder considera că există o natură metafizică, inconfundabilă a fiecărei națiuni, fapt care va determina ca în îndelungul proces al conturării imaginilor reciproce, diferențele să fie mai importante decât asemănările.

Demersul nostru are în vedere modalitățile prin care exercițiul imagologic se reflectă în literatură. Imaginea românilor în literatura maghiară a cunoscut o dezvoltare sincronă cu cea a cristalizării ideii de națiune, felul în care conștiința națională a influențat conturarea unui profil identitar.

Căutarea „celuilalt”, comunicarea cu acesta, identificarea similitudinilor, dar și a diferențelor, sunt temele principale ale acestei lucrări.

Anterior nașterii națiunilor, ca expresie a unei comunități articulate pe solidarități de tip etnic, aceasta are la bază asamblarea componentelor etnice care pot prefigura o identitate, moștenirea lingvistică comună, arealul, tradiția și credința. Națiunile nou create, în urmă cu aproximativ două secole și jumătate, perpetuează numeroase trăsături ale comunităților etnice care le-au precedat.

Imaginea modernă preia inevitabil clișeele mai vechi și prejudecățile medievale, dar cu toate acestea, imaginea românilor în mentalul maghiar se reflectă într-un fel la 1848 și cu totul diferit în Evul Mediu, atunci când percepția se rezuma mai mult la impresia optică, decât pe judecățile de valoare privind caracterul identitar, o problemă devenită stringentă de abia în epoca modernă.

Desigur, nu putem marșa doar pe „conflictul milenar” dintre români și maghiari, pentru că acesta nu poate fi considerat real în totalitate dar nici nu poate fi ignorat. Avem aici o perspectivă

proiectată asupra evenimentelor, ca rezultat a unei îndelungi succesiuni de interese și subiectivism.

De multe ori, imaginea creată este una selectivă și pur subiectivă și astfel o perspectivă diferită poate prezenta faptele într-o altă lumină. În cele mai multe cazuri, imaginea românilor a fost construită, mai ales de către istoricii maghiari, pornind de la unele comandamente ideologice, care să satisfacă un anume interes.

Surprinzător este faptul că imaginea românilor de la mijlocul secolului al XIX-lea, este foarte apropiată de cea de la începutul secolului XX și chiar cu cea din zilele noastre, ceea ce demonstrează faptul că o fixare esențială a imaginii românilor a avut loc în urmă cu aproape două secole.

Nicio imagine a unei comunități etnice nu este monocoloră, ea nu este exclusiv pozitivă sau negativă, ci cunoaște fluctuații influențate în primul rând de realitățile și conjuncturile istorice.

Suportul esențial în vederea formării unei imagini de ansamblu a românilor, cu geneza și specificitățile ei, îl reprezintă creația culturală, în special cea literară, care corespunde unei societăți cu un grad de alfabetizare acceptabil așa cum era cea din epoca modernă. Domeniul creației literare este purtătorul cel mai clar al unui mesaj privind imaginea românilor în mentalul maghiar.

Relațiile dintre cele două etnii, vechi de peste un mileniu, au consolidat un anume tip de reprezentare a românilor în conștiința maghiarilor și au structurat un set de clișee și stereotipuri, conform cărora românii puteau fi identificați, etichetați și clasificați.

În cadrul lucrării am încercat să evidențiem modul particular în care aceste clișee și stereotipuri au fost exploatate, valorizate și reflectate în opera scriitorilor maghiari.

Am urmărit apoi modalitățile specifice prin care imaginile identitare – începând din Evul Mediu și până în prezent – au fost reasamblate în spațiul imaginarului modern și investite cu atributul unor semnificații inteligibile și recognoscibile pentru actualitate.

Primele mărturii directe privind fenotipul național românesc le avem în notele de călătorie cu referiri istorice, geografice sau

etnografice, realizate de călători, nobili, preoți, profesori sau simpli funcționari, care au dus de multe ori la interpretări eronate sau imaginare, bazate pe constatări empirice influențate de multe ori de clișeele epocii și de un model occidental, patentat și în cultura maghiară, în care exotismul și neverosimilul jucau un rol important.

Am subliniat în repetate rânduri faptul că interesul maghiarilor pentru lumea românească a Transilvaniei a cunoscut o evoluție ascendentă și ea s-a cristalizat și amplificat în procesul simultan – de multe ori sinuos și imprevizibil – de consolidare a celor două națiuni.

Procesul de formare a conștiinței naționale, catalizat în cazul românilor din Transilvania de Școala Ardeleană, a dus la o rivalitate, destul de evidentă în perioada de fondare a marilor mituri și simboluri naționale, care – în cele mai multe cazuri – nu reprezentau altceva decât reflectarea în oglindă și, ceea ce la români era valorizat pozitiv, la maghiari avea conotații negative și invers. Acest proces este mai pregnant în scrierile cărturarilor maghiari romantici și va căpăta o pondere substanțială în imaginarul național. Este evidentă deosebirea dintre istorici și scriitori. Dacă istoricii au apelat în lucrările lor la evenimente considerate a fi reale, verificând printr-o metodologie științifică veridicitatea acestora, scriitorii au avut libertatea de a imagina narațiuni care aveau mai mult sau mai puțin conotații istorice, situându-se astfel la o distanță convenabilă de presiunile și ingerințele politice directe, ceea ce a asigurat operelor lor o autonomie nu numai estetică.

La temelia oricărei comunicări stă cunoașterea directă, iar cunoașterea prin literatură, felul în care scriitorii au influențat reflectarea imaginii „celuilalt”, a românului în cazul nostru, este un proces deosebit de complex care a contribuit în mod esențial la jalonarea unor repere care pot contura, cu un grad ridicat de obiectivitate, profilul identitar al românului ardelean. Un rol primordial în cunoașterea „celuilalt” îl are deschiderea, interesul pentru valorile socotite a fi străine. De multe ori însă, prejudecățile

obturează criteriile axiologice dar cu toate acestea, considerăm că scriitorii maghiari, mai ales în ultimele două veacuri de existență comună, au reușit să surprindă, prin mijloacele specifice artei lor, liniile identitare cele mai reprezentative ale românilor și modul în care „străinul”, recte, scriitorul maghiar, le percepe și le reflectă în pagini literare, de multe ori memorabile.

Desprindem și în ceea ce privește literatura maghiară despre români, trei tipuri esențiale de abordare: cea a cronicarilor și a scriitorilor proveniți dinafara Transilvaniei, cum sunt autorii notelor de călătorie, veniți în general de la Pesta, sau cum este cazul scriitorului Jókai Mór, o altă abordare este cea făcută de scriitorii maghiari din Transilvania care au conviețuit zi de zi alături de români, cum sunt Kós Károly, Wass Albert, Szenczei László, Tabéry Géza, Szemlér Ferenc, Méliusz József, Majtényi Erik etc., foarte buni vorbitori ai limbii române, mulți dintre ei fiind autorii unor traduceri excelente din literatura română, și o a treia categorie, cea a scriitorilor maghiari născuți în România dar care au emigrat în Ungaria și au scris cărți despre realitățile românești contemporane, cum ar fi Bodor Ádám sau Dragomán György, care au profitat și de detașarea spațială pe care autoexilul a impus-o.

Imaginea maghiarilor despre români nu se baza doar pe interpretări de natură imagologică, ci și pe constatarea directă a diferențelor existente. Alteritatea religioasă, asociată dihotomiei culturale, de civilizație și de mentalitate au dus la înrădăcinarea unor stereotipii foarte solide, rod al unei înlănțuiri temporare seculare, cu fluctuațiile date de conjuncturile istorice.

Actualitatea temei noastre derivă din problematica deosebit de complexă a studierii fenomenelor de pluriculturalitate din acele zone care sunt definite de coexistența mai multor culturi, de modul în care s-a reflectat realitatea românească de-a lungul vremii în conștiința societății maghiare, prin intermediul literaturii, a operelor esențiale pe care o seamă de scriitori maghiari le-au scris despre români.

Scriitorii și cronicarii maghiari au reușit, în general, ca prin operele lor, unele dintre ele esențiale pentru istoria literaturii lor naționale și nu numai, să pătrundă și să înțeleagă spiritul românesc, sporind astfel comprehensiunea și empatia pentru lumea românească, surprinsă în specificitatea și originalitatea ei și filtrată apoi prin talentul unor mari scriitori, care au dat literaturii maghiare și universale, opere memorabile.

Alteritatea, diferențele – atunci când sunt înțelese în tulburătoarea lor specificitate – pot deveni compensatorii, dacă nu chiar sporitoare, pe o scară axiologică reală.

1.1. Imagologia ca disciplină de frontieră

Imagologia este o știință relativ nouă, ea reprezintă o disciplină socială de graniță, care s-a cristalizat în mod spontan în urma cercetărilor tangențiale ale unor cercetători din sfera științelor sociale în special din domeniul istoriei universale, antropologiei, socio-psihiologiei și paremiologiei.

Omologarea științifică a imagologiei s-a făcut în cadrul celui de-al XVI-lea Congres de Științe Istorice de la Stuttgart, Germania, în 1985, în cadrul subsecției intitulată **L'Image de L'Autre**.¹

Imagologia studiază modalitatea de constituire și evoluție a imaginii pe care un popor o păstrează pe seama altuia, fie el vecin sau mai îndepărtat. Această imagine se conturează inițial în zonele de graniță sau în provinciile în care, sub stăpânirea unor state multinaționale, coabitează și-si influențează concepțiile mai multe grupuri etnice. În primul caz, imaginile pe care și le formează unele popoare despre vecinii lor se cristalizează într-un portret robot.

Cele mai importante izvoare ale imagologiei le constituie istoria universală și paremiologia, disciplină care se ocupă de analiza proverbelor și zicătorilor diferitelor popoare.

Un popor își construiește imaginea altui popor în mod esențial pentru a prevedea reacțiile specifice ale unui individ din acel popor cu care vine în contact.

Una dintre valențele esențiale ale imagologiei este cea educativă. Aici sunt reliefate auto-imaginile, adică acele imagini pe care un popor și le făurește despre el însuși și pe care vrea să le proiecteze în întreaga lume, ca model.

¹ cf. Lăzărescu, Dan, A. *Imaginea poporului român în conștiința europeană*, Vol III, Editura Cogito, Oradea 1995, p. 5.

1.2. Națiunea ca suprapunere a entităților culturale și politice

Existența unui stat autonom nu este nici suficientă, dar nici necesară perpetuării unei anumite culturi. Națiunea este un spațiu de legitimare, fiind și o sursă de putere care se opune dreptului regal sau divin. Legitimarea prin națiune, apartenența culturală au devenit justificarea unei revendicări, aceea a suprapunerii entităților culturale și politice.

În ceea ce privește patriotismul, Voltaire spune că patriotismul și universalismul sunt două noțiuni cu sens contrar: „*e foarte trist că adesea pentru a fi un bun patriot trebuie să-i dușmănești pe toți ceilalți oameni. Aceasta este condiția umană: dorind mărirea patriei tale, dorești, în același timp, răul vecinilor. Cel care ar vrea ca țara sa să nu fie niciodată nici mai mare, nici mai mică, nici mai bogată, nici mai săracă, ar fi cetățean al universului.*”²

Jean Jacques Rousseau spune că prin universalismul său religia creștină este incompatibilă cu un proiect național. „*Universalitatea religiei creștine a dus la separarea sistemului teologic de cel politic, iar virtuțile civice nu sunt similare în mod obligatoriu cu cele umanitare: silit să lupți împotriva naturii, sau a instituțiilor sociale, trebuie să alegi între a forma un om sau un cetățean, căci nu se pot face deodată și unul și celălalt.*”³ Rousseau consideră că această contradicție reprezintă principala sursă de nefericire a oamenilor. Vorbind despre ideea de cosmopolitism, Rousseau dezaprobă atitudinea celor care „*se laudă că iubesc toată lumea pentru a avea dreptul să nu iubească pe nimeni*”⁴. Ideea majoră este aceea că trebuie să plasăm omul

² Voltaire, *Dicționarul filosofic*, trad. de L. Soare, Editura pentru Literatură, București, 1951, pp. 88-89.

³ J.-J. Rousseau, *Contractul social*, trad. de H.H. Stahl, Editura Științifică, București, 1957, p. 276.

⁴ J.-J. Rousseau, *Discurs asupra inegalității dintre oameni*, trad. de S. Antoniu, Editura Științifică, București, 1958, p. 137.

deasupra cetățeanului: „noi începem cu adevărat să devenim oameni numai după ce am fost cetățeni”.

Deficiența majoră a ideii de patriotism este aceea că patriotul preferă doar o parte a omenirii, cea din mijlocul căruia provine și prin această predilecție el deja consideră că oamenii nu sunt egali ceea ce încalcă principiul universalității și, implicit, pe cel al egalității în drepturi.

Evoluția percepției celui alt a cunoscut, începând cu perioada iluministă, modificări esențiale: „de la idealizarea bunului sălbatic” și până la „primejdia barbarului” gânditorii vremii au încercat să nuanteze această relație de tip binar ajungând la concluzii destul de diferite, acceptarea, toleranța sau curiozitatea de a înțelege lumea „celui alt” făcând ca aceste teorii să se dezvolte și să capete în timp o anume coerență.

Abordarea tipologică a acestui fenomen imagologic a dus în cele din urmă la o stereotipizare, uneori facilă, a entităților și grupurilor etnice.

Imaginea „celui alt” s-a construit de multe ori în baza unor informații contradictorii a unor prejudecăți sau chiar a unor mistificări rău voitoare. Rareori s-a întâmplat ca imaginea străinului care trăiește în mediul său natural sau alogen să fie una favorabilă.

Distanța, lipsa mijloacelor de comunicare directă au deformat foarte mult imaginea unui popor sau altul. De multe ori, nici contactul direct nu a reușit să obiectiveze puțin o părere deja preconcepută. Există păreri diametral opuse despre mentalitățile, obiceiurile și modul de viață al unuia și aceluiași popor. Desigur, diferența de percepție este una pur subiectivă, dar fiecare mărturie, de orice fel ar fi fost ea, a contribuit gradual la conturarea unei imagini generale despre un grup etnic sau altul.

Interesante sunt și receptările indirecte, așa cum vom vedea mai încolo, cele ale terțului: scriitorul evreu de expresie maghiară Rodion Markovits scrie în cărțile sale despre români, identitatea sa iudaică filtrată prin cultura maghiară în care a fost educat aruncă o

lumină surprinzătoare asupra lumii românești din nord-vestul Transilvaniei, de la începutul secolului XX.

Terțul, chiar prin identitatea sa, este înzestrat cu un simț al echilibrului, născut din obiectivitate, din lipsa oricărei inflamări patriotarde și poate de aceea afirmațiile sale capătă o mai mare valoare de adevăr. El nu este neapărat un arbitru și scopul descrierilor sale nu e decât unul pur estetic, ceea ce le salvează de retorismul fracționar.

În cazul acesta avem de a face, de fapt, cu un terț venit din interior. Chiar dacă aparține unei culturi și unor credințe absolut dihotomice cu cele în care trăiește el devine un soi de nativ, o plantă crescută într-un sol străin sub un soare care nu este al lui. Această sinteză însă nu dăunează formării sale intelectuale. El va ști să îmbine cele trei elemente definitorii ale personalității sale și să dea o imagine extrem de realistă.

Există apoi o altă categorie de naratori, cum este de pildă cea a scriitorilor de origine maghiară care au trăit și s-au format în România și apoi au emigrat în Ungaria sau SUA, unde au scris cărți despre „experiența lor românească”, cum ar fi György Dragomán (*Regele alb*, editura Polirom, 2008, Iași), Ádám Bodor (*Zona Sinistră*, editura Humanitas, București 2010), ori chiar Wass Albert (*Lângă Scaunul Domnului*, vol. I-III, editura Mentor, Târgu-Mureș, 2000). Această categorie de scriitori abordează lumea românească tot din interior, dar exilul le conferă o anume perspectivă și o detașare care au darul de a spori obiectivitatea și autenticitatea imaginilor descrise.

1.3. Semnificația apartenenței

În ceea ce privește construcția imagologică, judecata facilă fondată pe distincția pur relativă între cei care aparțin unui grup și aceia care nu fac parte din el va trebui repusă pe principii etice. Există aici două mari întrebări: care este semnificația apartenenței

noastre la o comunitate umană și, a doua, care este modalitatea de legitimare a judecăților emise?

Oamenii nu sunt doar indivizi care aparțin aceleiași specii, ei sunt componenții unei colectivități specifice și diverse în cadrul căreia ei vin pe lume și se dezvoltă. Cea mai înaltă formă de colectivitate este națiunea, care reprezintă în general o coincidență mai mult sau mai puțin deplină, dar niciodată absolută, între un stat și o cultură. Există o diferență esențială între apartenența la întreaga omenire sau cea la o singură națiune.

Omul, ca entitate identitară, este evaluat în baza unor principii etice, iar comportamentul cetățeanului este strâns legat de o anumită perspectivă politică. Aceste două aspecte reprezintă o dualitate nu întotdeauna armonică și care nu pot fi reduse unul la celălalt. Etica nu este similară cu politica, dar ea poate genera un ansamblu de principii peste care politica nu ar avea dreptul să treacă.

În încercările lor de a defini națiunea, filosofi francezi, cum ar fi Gustave Le Bon, Emmanuel Sieyès sau Maurice Barrès consideră că aceasta este o entitate biologică asupra căruia individul ca persoană, nu are nicio putere. Te naști în sânul unui popor, dobândind astfel o naționalitate cu care rămâi până la sfârșitul vieții.

Prezentul individului este determinat de moștenirea grupului din care provine. Sieyès spune că apartenența la o națiune poate fi văzută și sub model contractual, cu drepturi și obligații bine definite și ea poate să reprezinte un act de voință liber asumat în baza căruia un individ poate acționa în cadrul unei comunități.

Națiunea ca rasă și națiunea ca un contract sunt concepte antagonice, prima este fizică, naturală și întoarsă spre trecut, cea de-a doua morală, artificială deschisă spre viitor. Națiunea ca rasă este rodul determinismului pe când națiunea-contract izvorăște din principiul libertății.

Cele două contrarii nu pot fi împăcate, iar Sieyès *antinomia lor poate fi depășită doar dacă acceptăm să gândim națiunea ca o*

cultură”⁵. Asemănările culturii cu rasa se referă la faptul că amândouă preexistă într-un om și nu pot fi schimbate cu ușurință. Pe de altă parte, cultura are trăsături comune și cu contractul pentru că ea nu este înăscută ci dobândită.

Dobândirea culturii este o componentă de bază a educației și depinde în primul rând de capacitățile și voința individului. Elementele constitutive ale însușirii unei culturi constă într-o cunoaștere aprofundată a limbii materne, a istoriei, a geografiei, a tradițiilor care toate sunt subsumate unui limbaj profund, codificat și tocmai de aceea cunoașterea profundă a unei culturi este un lucru destul de dificil, iar numărul culturilor asumate nu poate fi prea mare. Nu este obligatoriu să te naști într-o cultură pentru a rezona adânc cu aceasta, după cum se poate întâmpla să aparții unui popor, dar să nu participi la comunitatea culturală a acestuia.

Trebuie să precizăm că o cultură nu este în mod obligatoriu națională, dimpotrivă, acest lucru se întâmplă foarte rar, dar dezvoltarea unui individ nu poate avea loc decât atunci când stăpânește o cultură. Aculturația poate fi posibilă și chiar benefică, dar deculturația este un pericol.

S-a demonstrat că pretenția universalistă nu a fost altceva decât o mască a etnocentrismului. Astfel, o serie de state din vestul european, sub pretextul instaurării propriei lor civilizații în colonii, nu au făcut altceva decât să exploateze bogățiile și populația acestor ținuturi în propriul folos, astfel că ideea de universalism a devenit sinonimă cu cea de imperialism.

Pe de altă parte, este falsă și alegația conform căreia pervertirea etnocentristă ar fi cea mai periculoasă dintre denaturările universalismului. În etnocentrism individul identifică în mod voit sau din naivitate valorile proprii grupului său cu valorile în sine.

⁵ Tzvetan Todorov, *Noi și ceilalți*, trad. de Alex Vlad, Editura Institutului European, Iași, 1999, p. 524.